

**BUXORO VILOYATIDA TURISTIK OQIM MAVSUMIY
TEBRANISHLARINI YUMSHATISHNING TASHKILIY-IQTISODIY
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Jo'rayev Behzod Ravshanovich

Buxoro xalqaro universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya.

Maqolada Buxoro viloyati turizmida turistik oqimning mavsumiy tebranishlari muammosi tahlil qilingan. Mavsumiylik darajasini o'lchash usullari (mavsumiylik indeksi va koeffitsiyenti), tebranishlarni yuzaga keltiruvchi tabiiy-iqlimiy hamda tashkiliy omillar o'rganilgan. Tadqiqot natijasida turistik oqim mavsumiy tebranishlarini yumshatishga qaratilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar majmui – turmahsulotni diversifikatsiyalash, moslashuvchan narx siyosati, infratuzilmani rivojlantirish va davlat qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: turizm, mavsumiylik, turistik oqim, mavsumiylik indeksi, Buxoro viloyati, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, diversifikatsiya, narx siyosati, turistik infratuzilma.

Аннотация.

В статье проанализирована проблема сезонных колебаний туристского потока в туризме Бухарской области. Изучены методы измерения уровня сезонности (индекс и коэффициент сезонности), природно-климатические и организационные факторы, порождающие колебания. По результатам исследования предложен комплекс организационно-экономических механизмов сглаживания сезонных колебаний туристского потока — диверсификация турпродукта, гибкая ценовая политика, развитие инфраструктуры и меры государственной поддержки.

Ключевые слова: туризм, сезонность, туристский поток, индекс сезонности, Бухарская область, организационно-экономический механизм, диверсификация, ценовая политика, туристская инфраструктура.

Annotation.

The article analyzes the problem of seasonal fluctuations of the tourist flow in the tourism of the Bukhara region. Methods for measuring the level of seasonality (seasonality index and coefficient), natural-climatic and organizational factors generating fluctuations are studied. As a result of the study, a set of organizational and economic mechanisms for smoothing seasonal fluctuations of the tourist flow is proposed — diversification of the tourism product, flexible pricing policy, infrastructure development and state support measures.

Keywords: tourism, seasonality, tourist flow, seasonality index, Bukhara region, organizational and economic mechanism, diversification, pricing policy, tourism infrastructure.

Kirish

Buxoro – O'zbekistonning yetakchi turistik markazlaridan biri bo'lib, uning tarixiy-madaniy merosi YuNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Viloyatda turizm iqtisodiyotning ustuvor tarmog'iga aylanib bormoqda, biroq uning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan jiddiy muammolardan biri – turistik oqimning yil davomida notekis taqsimlanishi, ya'ni mavsumiy tebranishlardir.

Mavsumiylik turistik korxonalar daromadining beqarorligiga, mehnat resurslaridan va moddiy-texnik bazadan samarasiz foydalanishga, narxlarning keskin o'zgarishiga hamda mehmonxona va xizmat ko'rsatish quvvatlarining nafaol mavsumda bo'sh qolishiga olib keladi. Shu sababli turistik oqim mavsumiy tebranishlarini yumshatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – Buxoro viloyatida turistik oqim mavsumiyligini o'lchash, uni keltirib chiqaruvchi omillarni aniqlash hamda mavsumiy tebranishlarni yumshatishga qaratilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni asoslab berishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiya

Turizmdagi mavsumiylik muammosi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. B.Butler mavsumiylikni tabiiy (iqlim, tabiat) va institutsional (ta'til, bayramlar, an'analar) omillarga ajratgan. C.Cooper, R.Butler va boshqa tadqiqotchilar mavsumiylikning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy oqibatlarini hamda uni yumshatish strategiyalarini (bozorlarni diversifikatsiyalash, narx rag'batlantirishi, tadbirlarni tashkil etish) tahlil qilgan.

Mahalliy tadqiqotlarda O'zbekiston va uning hududlarida turizmni rivojlantirish, turistik salohiyatdan foydalanish hamda turizm iqtisodiyotini boshqarish masalalari yoritilgan. Biroq aynan Buxoro viloyati misolida mavsumiy tebranishlarni yumshatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari yetarlicha tizimli o'rganilmagan, bu esa tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotda statistik tahlil, mavsumiylik indeksi va mavsumiylik koeffitsiyenti hisob-kitobi, qiyosiy tahlil hamda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Mavsumiylik indeksi har bir oydagi turistik oqim ulushining o'rtacha oylik ko'rsatkichga nisbati sifatida hisoblanadi:

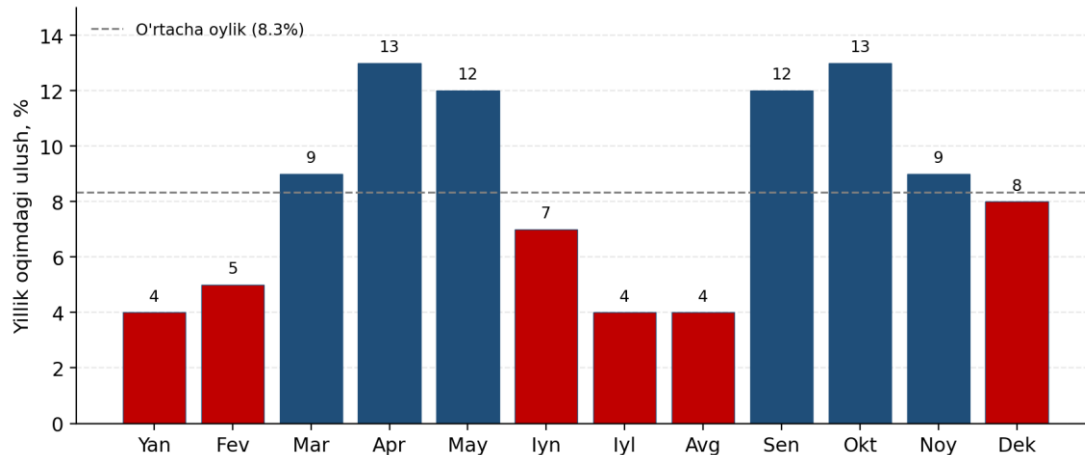
$$MI = (Y_i / \bar{Y}) \times 100,$$

bu yerda MI – mavsumiylik indeksi; Y_i – i-oydagi turistik oqim; $\bar{Y}$ – o'rtacha oylik turistik oqim.

Tahlil va natijalar

Buxoro viloyatida turistik oqimning oylar bo'yicha taqsimoti aniq ifodalangan ikki cho'qqili (bimodal) xususiyatga ega: eng yuqori oqim bahor (mart–may) va kuz (sentyabr–noyabr) oylariga, eng past oqim esa qishki (dekabr–yanvar) hamda yozning jaziramali (iyul–avgust) oylariga to'g'ri keladi (1-rasm).

Buxoro viloyatida turistik oqimning oylar bo'yicha taqsimoti
(yillik hajmga nisbatan, shartli ma'lumotlar)

1-rasm. Buxoro viloyatida turistik oqimning oylar bo'yicha taqsimoti

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, mavsumiylik indeksi qiymatlari yuqori mavsum oylarida 150% dan oshadi, past mavsumda esa 50% atrofiga tushadi. Bu turistik oqimning yuqori va past mavsum o'rtasidagi tafovuti uch barobardan ortiqligini bildiradi (1-jadval).

1-jadval. Buxoro viloyatida turistik oqimning oylik mavsumiylik indeksi (shartli ma'lumotlar)

Oy	Ulush, %	Mavsumiylik indeksi, %	Baho
Yanvar	4	48	Past
Fevral	5	60	Past
Mart	9	108	O'rtacha
Aprel	13	156	Yuqori
May	12	144	Yuqori
Iyun	7	84	O'rtacha
Iyul	4	48	Past
Avgust	4	48	Past
Sentyabr	12	144	Yuqori
Oktyabr	13	156	Yuqori
Noyabr	9	108	O'rtacha

Oy	Ulush, %	Mavsumiylik indeksi, %	Baho
Dekabr	8	96	O'rtacha

Manba: muallif hisob-kitoblari.

Mavsumiy tebranishlarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat: Buxoroning kontinental iqlimi (yozda yuqori harorat, qishda sovuq); ta'til va maktab kanikullarining ma'lum davrlarga to'g'ri kelishi; turmahsulotning asosan ekskursion-tanishuv yo'nalishi bilan cheklanganligi; nafaol mavsumda tadbirlar va dam olish dasturlarining yetishmasligi; shuningdek transport va mehmonxona narxlarining moslashuvchan emasligi.

Aniqlangan muammolar asosida turistik oqim mavsumiy tebranishlarini yumshatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari tizimlashtirildi (2-jadval). Ular shartli ravishda to'rt guruhga – tashkiliy, iqtisodiy (narx-moliya), marketing va institutsional mexanizmlarga ajratiladi.

2-jadval. *Turistik oqim mavsumiy tebranishlarini yumshatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari*

Mexanizm guruhi	Asosiy chora-tadbirlar
Tashkiliy	– nafaol mavsumga mo'ljallangan yangi turmahsulotlarni (gastronomik, ziyorat, ekologik, sog'lomlashtirish turizmi) ishlab chiqish; – yil bo'yi tadbirlar (festival, forum, konferensiya) kalendarini shakllantirish.
Iqtisodiy (narx-moliya)	– past mavsumda moslashuvchan tarif va chegirmalar tizimi; – mehmonxona va transport xizmatlariga mavsumiy narx siyosati; – nafaol mavsum loyihalariga imtiyozli kreditlar va soliq imtiyozlari.
Marketing	– yangi bozorlar va segmentlarga (MICE, ichki turizm, qo'shni davlatlar) yo'naltirilgan targ'ibot; – raqamli marketing va onlayn bron tizimlarini rivojlantirish.
Institutsional	– davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilmani rivojlantirish; – turoperatorlar, mehmonxonalar va hokimlik o'rtasida muvofiqlashtirish; kadrlar tayyorlash.

Manba: muallif ishlanmasi.

Ushbu mexanizmlarni kompleks tarzda qo'llash past mavsumda turistik oqimni rag'batlantirish, mehmonxona to'ldirilish darajasini oshirish va turizm korxonalarini daromadini barqarorlashtirish imkonini beradi. Eng samarali yo'nalish – turmahsulotni diversifikatsiyalash bilan moslashuvchan narx siyosatini uyg'unlashtirishdir.

Xulosa va takliflar

Birinchidan, Buxoro viloyatida turistik oqim aniq ifodalangan mavsumiy xususiyatga ega bo'lib, yuqori va past mavsum o'rtasidagi tafovut uch barobardan ortadi; bu turizm korxonalarining iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, mavsumiy tebranishlarni yumshatish bir vaqtning o'zida tashkiliy, iqtisodiy, marketing va institutsional mexanizmlarni qamrab oluvchi kompleks yondashuvni talab etadi.

Uchinchidan, ustuvor yo'nalish sifatida nafaol mavsumga mo'ljallangan turmahsulotni diversifikatsiyalash, yil bo'yi tadbirlar kalendarini shakllantirish hamda moslashuvchan narx-tarif siyosatini joriy etish tavsiya etiladi. Mazkur chora-tadbirlar turistik oqimni yil davomida tekislashga, turizm tarmog'ining barqaror rivojlanishiga va viloyat iqtisodiyotiga qo'shgan hissasini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmonlari. – Toshkent: Lex.uz.
2. Butler R.W. Seasonality in Tourism: Issues and Implications // The Tourist Review. – 1998. – Vol. 53, № 3. – P. 18–24.
3. Cooper C., Fletcher J., Fyall A. Tourism: Principles and Practice. – Harlow: Pearson, 2018.
4. Aleksandrova A.Yu. Mejdunarodniy turizm: uchebnik. – M.: KNORUS, 2016. – 460 s.
5. Pardayev M.Q., Norchayev A.N. Turizm: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari. – <https://uzbektourism.uz> (murojaat sanasi: 2026-yil).
7. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. – <https://stat.uz> (murojaat sanasi: 2026-yil).